

Üşî'nin *Ğurerü'l-ahbâr ve dürerü'l-es'âr* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1509)

li-tezkireti'l-ahyâr", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, III/ 1, İstanbul 2005, s. 153-158; a.m.f., "el-Üşî", *Mv.AU*, II, 563-571; W. Barthold, "Fergana", *IA*, IV, 559-561; W. Madelung, "al-Üşî", *EP* (Ing.), X, 916; Sayyâra Mahinfar, "Fargâni", *Elr.*, IX, 256-257.

MEHMET SAİT TOPRAK

UŞŞAK (عشاق)

Türk müzikisinde bir makam.

Dügâh perdesinde karar eden, çıkıcı seyir özelliğine sahip basit makamlardan biri olan uşşak makâmından biri olan uşşak makâmının dizisi, dügâh perdesindeki bir uşşak dördtlüsüne nevâ perdesinde bir büselik beşlisinin eklenmesiyle meydana gelmiştir:

yazılan bir şerhtir (a.g.e., II, 1868). Kaynaklarda Üşî'ye *Şevâkıbü'l-ahbâr* (a.g.e., I, 526) ve *Nürü's-sırâc* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 765) adlı kitaplar da nisbet edilmektedir. İsmâil Paşa'nın ona ait eserler arasında zikrettiği *Yevâkitü'l-ahbâr* (*Hediyyetü'l-ârifin*, I, 700), Üşî'nin *Nişâbü'l-ahbâr*'ının kaynaklarından olup Ahmed b. Abdullah es-Serahsî'ye aittir (Toprak, *DÜİFD*, sy. 23 [2006], s. 83).

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *el-Müştebih*, I, 35; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 74, 583; III, 164-165; IV, 143; İbn Nâsirüddin, *Tavzihu'l-Müştebih* (nşr. M. Naîm el-Araksûsî), Beyrut 1414/1993, I, 284-285; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 212; *Keşfü'z-zunûn*, I, 526; II, 1200, 1224, 1349-1350, 1868, 1887, 1954; Serkis, *Mu'cem*, I, 499-500; Brockelmann, *GAL*, I, 552; *Suppl.*, I, 764-765; a.m.f., "Üşî", *IA*, XIII, 75; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 700; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 148; Zirikî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), IV, 310; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, I, 439; III, 1899; Mehmet Sait Toprak, *Hadiste Derlemeçilik Devrinin Başlaması ve Üşî'nin Nişâb el-Ahbâr*'ı (doktora tezi, 2005), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.m.f., "Ali b. Osman Sirâceddin el-Üşî ve Hadis İlmine Katkıları", *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu, Bildiriler*, Isparta 2007, s. 263-282; a.m.f., "Ali b. Osman Sirâceddin el-Üşî: Hayatı ve Eserleri", *DÜİFD*, sy. 23 (2006), s. 65-86; Şerefeddin Yalıtıkaya, "Türk Kelâmcıları", *DİFM*, sy. 23 (1932), s. 4-5; Kemal Edib Kürkçüoğlu, "Lâmîyye-i Kelâmîyye", *ACİİFD*, III/1-2 (1954), s. 1-21; Muhit Mert, "Oşlu Din Âlimi Ali b. Osman ve Bed'ü'l-emâli Adlı Eseri Bağlamında İtikadî Görüşleri", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/7-8, Çorum 2005, s. 7-32; Cemil Fâik es-Sâdıki, "Kitâbü Nişâbü'l-ahbâr

Güçlüsü nevâ perdesi olan makamın yarım kararı bu perdede büselik çeşnisiyle yapılır. Diziyi oluşturan seslerin pestten tize doğru isimleri dügâh, segâh, çârgâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdâniye ve muhayyerdir. Donanımında sadece si için koma bemolü yer alır, makamın yedeni rast perdesidir. Uşşak makâmı asma kararlar bakımından zengindir, bu asma kararlar arasında en önemli perde ise segâh perdesidir. Bu perdede segâh ve ferahnâk çeşnileriyle asma kararlar yapılır:

Ancak segâhta segâh çeşnisiyle asma karar yapabilmek için hüseyinî perdesine bir koma bemolü getirmek gerekir.

Uşşak makamında segâh perdesinin ayrı bir özelliği vardır; bu da asma karar sırasında değil inici seyirde bu perdenin 1-2 koma daha pest basılması gerekliliğidir. Ancak Türk müzikisinde böyle bir değiştirme işareti (bemol) bulunmadığından nota yazımında bu perde yine koma bemolü ile gösterilir, fakat inici seyirlerde daha pest basılır. Bu özellik, uşşak çeşnisi veya makamının hangi perdede olursa olsun yer aldığı bütün makamlarda kendini belli eder. Segâh perdesinin böylece pest ba-

sılması ile dügâh ve segâh arasında 6-7 komalık bir aralık kalır ki buna "eksik büyük mücenneb aralığı" denir. Makâmın diğer asma kararlarına gelince, uşşak ve rast çeşnileri arasında bir "tanini" aralığının mevcudiyeti bilinmektedir. Uşşak makamı seyri sırasında rast perdesine düşülürse burada da zaman zaman rast çeşnili asma kararlar yapılır:

Asıl olarak pest taraftan yegâh perdesinde bir rast beşlisi alıp genişleyen makamda yegâh perdesine düşülürse bu perdede de rastlı bir asma karar yapılır:

Uşşak dinî ve coşkulu duygular uyandıran ağır başlı bir makamdır. Bu sebeple temelde pest taraftan, durak perdesi altından yegâh perdesinde bir rast beşlisi olarak genişler:

Her zaman pest taraftan genişleyen ve tiz durak üzerinde hemen hiç dolışmayan uşşak makamında bazan nağmeler tiz durak muhayyer perdesini aşabilir; ancak böyle bir durumda dahi muhayyer perdesinde kalınmaz. Bu takdirde hangi seslerin kullanılabileceğini teorik de olsa tesbit etmek gerekir. Tiz taraftaki bu genişleme iki şekilde olabilir: 1. Yerindeki uşşak dördtlüsü tiz durak muhayyer perdesi üzerine simetrik biçimde göçürülebilir:

2. Güçlü nevâ perdesi üzerindeki büselik beşlisine muhayyer perdesi üzerine bir kürdî dördtlüsü eklenebilir. Bu genişleme ile nevâ perdesinde bir büselik dizisi meydana gelir:

UŞŞAK

Tiz taraftan yapılan bu genişlemeler de tamamen teoriktir ve uşşak ile çok yakın olan bayâtî makamının genişlemeleridir. Uşşak makamında çârğâh perdesinde çârğâh çeşniysiyle sıkça asma kararlar yapıldığında uşşak hûzî makamı meydana gelir. Uşşak makamının seyrine durak perdesinden, durağın civarındaki seslerden veya pest taraftaki genişlemiş bölgenin seslerinden başlanır. Önce durak üzerindeki uşşak dörtlüsünün seslerinde dolaşıldıktan sonra dizinin iki tarafında yani güçlü üzerinde karışık gezinilip nevâ perdesinde yarım karar yapılır. Bu arada gerekli asma kararlar ve diğer özellikler gösterilir. Nihayet bütün dizide ve genişlemiş bölgede gezinildikten sonra düğâh perdesinde uşşak çeşnili tam karar yapılır.

Nâyî Osman Dede'nin devr-i kebîr usulündeki peşrevi, Neyzen Aziz Dede'nin aksak semâi usulündeki saz semâisi, Kemânî Tatyos Efendi'nin devr-i kebîr usulündeki peşrevi ve saz semâisi, Haydar Tatlıyay'ın düyek usulündeki peşrevi ve saz semâisi, Şerif Muhittin Targan'ın saz semâisi; Zekâi Dede'nin sakil usulünde, "Peymân-ı dilberâna inanmam kefil ile" mısraıyla başlayan bestesiyle, "Severim gerçi seni bana vefakâr olasin" mısraıyla başlayan ağır semâisi; Çömlekçizâde Receb Çelebi'nin, "Rûh-i nâb-ı mey-i nâb ile kaçan gül gül olur" mısraıyla başlayan yürük semâisi; Hacı Ârif Bey'in düyek usulünde, "Nazar kıl hâlîme ey mâh-melek", Şevki Bey'in aksak usulünde, "Gülzâra nazar kıldım vîrâne-misâl olmuş" ve, "Dağlar dayanmaz eninine dil-i mahzûnumun", Lemi Atlı'nın müsemmen usulünde, "Neler çekti neler cânân elinden", Giriftzen Âsım Bey'in curcuna usulünde, "Cânâ rakîbi handân edersin", Tatyos Efendi'nin sofyan usulünde, "Gamzedeğim devâ bulmam", Şerif İçli'nin devr-i hindî usulünde, "Gözlerin hayran bakarmış görmeyip isrârımı" mısralarıyla başlayan şarkıları; Nâyî Osman Dede'nin Mevlevî âyini; Zekâi Dede'nin nîm-sofyan usulünde, "Allah emrin tutalım", Muallim İsmail Hakkı Bey'in sofyan usulünde, "Dü cihânın mefhari enbiyâlar serveri", Süleyman Erguner'in (ö. 1953) düyek usulünde, "N'oldu bu gönlüm n'oldu bu gönlüm", Hüseyin Sebilci'nin sofyan usulünde, "Vâsıl-ı feyz-i Hudâyız

Uşşak makamı
seyir örneği

Halvetî Uşşâkîyiz" mısralarıyla başlayan ilâhileri uşşak makamının en güzel örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Seydî, *el-Matla'*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3459, vr. 10^a, 31^a; Kantemiroğlu, *Kitâbü İlmî'l-mûsiki alâ vechi'l-hurûfât: Mûsikîyi Harflerle Tesbî ve İcrâ İlmînin Kitâbu* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2001, I, 144-145; Abdülbâki Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2006, s. 39-40; Hâşim Bey, *Mûsiki Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 28; Tanbûri Cemil Bey, *Rehber-i Mûsiki*, İstanbul 1321, s. 79-80; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 33, 57-59; IV, 168, 210-213; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 73, 136; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 35-36, 48, 130-131, 339-340; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Usûlleri Küdüm Velveleleri*, İstanbul 2006, s. 143-148.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

UŞŞAKIYYE

(عشاقیه)

Halvetiyye-Ahmediyye tarikatının
Hüsâmeddin Uşşâkî'ye
(ö. 1001/1593)
nisbet edilen bir kolu.

Yığıtbaşı Ahmed Şemseddin'in tesis ettiği Halvetiyye'nin orta kolu Ahmediyye tarikatının dört ana şubesinden biridir (diğerleri Sinâniyye, Ramazâniyye, Mısrîyye). Tarikatın silsilesi Hüsâmeddin Uşşâkî'nin şeyhi Emîr Ahmed Semerkandî vasıtasıyla Yığıtbaşı Ahmed Şemseddin'e ulaşır. Bazı kaynaklarda Hüsâmeddin Uşşâkî'nin gençlik döneminde Kübreviyye'nin Nurbahşiyye koluna intisap ettiği kaydedilmektedir. Bu intisap, muhtemelen ya memleketi olan Buhara'da veya daha sonra uğradığı Herat ve Meşhed dolaylarında ya da Anadolu'da gerçekleşmiştir. Bursa, Balıkesir ve Uşak civarında Kübreviyye tarikatının az sayıda mensubu bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Bundan dolayı Uşşâkîyye'nin Nurbahşiyye ile Halvetiyye'nin bir karışımından ortaya çıktığı söylenebilir.

Ahmed Hüsâmî Efendi'nin *Silsiletü'l-evliyâ'sı* (Harîrîzâde, II, vr. 291^b), Tabibzâde Mehmed Şükrü'nün *Silsilenâme-i Turuk-ı Sâtiyye'si* (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 1098) ve Ahmed Muh-yiddin Efendi'nin *Tomar-ı Kebîr*'indeki listelerin birleştirilmesinden Hüsâmeddin Uşşâkî'nin doksan dokuz halifesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tarikat, halifelerinden Saruhanlı Memican Efendi (ö. 1008/1599-1600) kanalıyla devam etmiş, ikinci pîr Cemâleddin Uşşâkî ve üçüncü pîr Abdullah Salâhî Uşşâkî tarafından sistemleştirilmiştir. Kaynaklarda Cemâliyye ve Salâhiyye'nin yanı sıra Kilitbahir'de medfun Şeyh Ahmed Câhidî'ye (ö. 1070/1659-60) nisbet edilen Câhidîyye de Uşşâkîyye'nin şubesi kabul edilmektedir. Önceleri İstanbul merkezli bir tasavvuf mektebi olan Uşşâkîyye, İstanbul'da Cemâleddin Uşşâkî'ye nisbetle Cemâliyye ve ardından Salâhî Uşşâkî'ye nisbetle Salâhiyye şubeleriyle de temsil edilmiş, bir taraftan halifeler vârsatısıyla daha çok Ege ve Rumeli'ye doğru yayılmıştır. Nazilli, Edirne, Keşan, Gelibolu, Çanakkale, Gümülçine, Filibe, Belgrad, Peç, Budin, Tımsıvar, Kandiye Uşşâkî tekkelerinin görüldüğü yerlerdir. Evliya Çelebi, Kahire'de mahmil-i şerif alayına katılan tarikat erbabını sayarken Uşşâkî dervişlerini de zikreder, Halep'te de bir Uşşâkî tekkesi olduğunu söyler.

Münîrî-i Belgradî (ö. 1026/1617), *Silsiletü'l-mukarrebîn* adlı eserinde Belgrad'da bir Uşşâkî şeyhiyle tanıştığını, bu şeyhin Belgrad'da âşık ve sâdıkların toplandığı güzel bir tekkesi bulunduğunu, her ramazan ayının son on gününde büyük bir toplulukla itikâfa girdiklerini ve sürekli oruç tuttuklarını belirtmektedir. Belgradî'nin, "Zikirleri oturdukları yerde idüp raks ve semâ itmezlerdi" sözü ilk dönem Uşşâkîler'inin âyinlerinde devranî değil kuûdî zikir yaptıklarına işaret eder. Bayramî-Melâmîleri'nden Sarı Abdullah Efendi de Uşşâkîler'in dehr orucu tuttuklarını, devam-